

Слозанська Ганна Іванівна

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

докторант кафедри педагогіки та менеджменту освіти

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, м.Тернопіль, Україна

РОЛІ ФАХІВЦЯ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Стаття присвячена аналізу основних підходів до визначення поняття «роль»; висвітленню рольового репертуару фахівців із соціальної роботи у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників; визначенню і класифікації ролей фахівців із соціальної роботи в громаді. У контексті аналізу основних підходів до визначення ролей фахівців із соціальної роботи, запропонованих у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі, виокремлено ролі, які фахівці реалізують на рівні об'єднаної територіальної громади та схарактеризовано умови, за яких визначені ролі є ефективними.

Ключові слова: фахівці із соціальної роботи, соціальні працівники, професійні ролі фахівців із соціальної роботи, професійні ролі фахівців із соціальної роботи в об'єднаній територіальній громаді.

Вступ. В Україні соціальна робота перебуває на етапі інституалізації як професії, завойовуючи все нові кордони, освоюючи нові сфери, виробляючи механізми роботи з різними категоріями клієнтів, впроваджуючи нові посади соціальних працівників, вводячи в класифікатор професій нові професії із соціальної роботи. Новинкою для України є можливість запровадження посади фахівця із соціальної роботи в новостворених об'єднаних територіальних громадах (ОТГ) для надання соціальних послуг населенню (орієнтовно 1 фахівець на 1 тисячу населення) та спеціаліста з питань захисту прав дітей (1 працівник на 2 тисячі дітей) [3]. У зв'язку із цим виникає питання, які ролі буде виконувати фахівець із соціальної роботи в ОТГ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що і до сьогодні немає цілісної картини щодо ролей, які можуть виконувати фахівці із соціальної роботи. Це пов'язано із соціально-політичними, економічними змінами в світі, що впливають на появу нових сфер професійної діяльності, категорій клієнтів, впровадження нових посад, «розпливання» соціальної роботи як професії, тобто стирання її професійних кордонів і переплітання, а інколи, і злиття із іншими видами діяльності.

У зарубіжній та вітчизняній науковій літературі з теорії і практики соціальної роботи є чимало праць присвячених дослідженню ролей соціального працівника. Ролі виділяють в залежності від сфери професійної діяльності, досвіду, посад фахівця; особливостей реалізації базових принципів соціальної роботи; її специфіки як професійного виду діяльності. У контексті здійснюваного дослідження ми стикнулися більше ніж із 3 930 000 статей (станом на січень 2017 року), опублікованих в журналах, які індексуються у міжнародній науковометричній базі Google Scholar, присвячених аналізу ролей соціальних працівників. Така велика кількість робіт не дає нам можливості проаналізувати їх в повній мірі, тому ми зосередили увагу на дослідженнях, присвячених аналізу концептуальних ролей соціального працівника, які він потенційно мав би виконувати в ОТГ.

Зазначимо, що вітчизняні (М. Лукашевич, Т. Семігіна, В. Сидоров та ін.) і зарубіжні (Р. Баркер, М. Єсіан та А. Бровський, Д. Чечак та ін.) науковці по-різному підходять до виокремлення ролей соціальних працівників, їх характеристики; виділяють різноманітну кількість самих ролей: від двох [6] до двадцяти [1]; активно працюють над їх систематизацією та узагальненням; доводять, що рольові репертуари соціальних працівників на різних континентах (Північна та Південна Америки, Європа, Азія, Африка та Австралія) є схожими, проте не ідентичними; зазначають, що різноманіття рольового

репертуару напряму залежить від рівня інституалізації соціальної роботи як професії, від встановлених в кожній країні стандартів і вимог до конкретних фахівців. Тому, чим більш розвиненою соціальна робота як професійна діяльність є в тій чи іншій країні – тим багатшим є рольовий репертуар соціального працівника.

Метою статті є аналіз основних ролей, які фахівець з соціальної роботи може виконувати в об'єднаній територіальній громаді.

Виклад основного матеріалу. В залежності від категорії клієнтів, сфери професійної діяльності, статусу і посади соціальні працівники в межах професії виконують різноманітні професійні ролі. Саме поняття «роль» на думку Т. Семігіної – це набори очікувань або поведінки, асоційованих із позиціями в соціальних структурах [4]. Роль соціального працівника, на нашу думку, – це те як його бачать інші, з чим асоціюють його діяльність. Досить часто роль визначається завданнями, які виконують соціальні працівники, їх робочими функціями, моделями поведінки.

Аналіз наукових праць присвячених вивченню питання ролей фахівців із соціальної роботи в громаді свідчить, що в переважній більшості дослідженням цього питання займалися зарубіжні науковці. Спробу узагальнити різноманітні класифікації ролей соціальних працівників зробили такі американські науковці як: Р.Баркер [6], А.Гілхрїст, Ч.Застров та К.Кірт-Ашаман [13], М.Єсіан та А.Бровський [14], Д.Чечак [11]. Ними виділено такі ролі: координатор, медіатор, менеджер, вчитель, тренер, оцінювальник, брокер, мобілізатор, консультант, посередник, адвокат, практик та інші.

Два основних підходи до визначення і класифікації ролей соціальних працівників можна простежити в працях науковців із Австралії, Великої Британії [8] та Нової Зеландії [10]. М.Пейн та Л.Домінілі, підсумовуючи дослідження науковців із зазначених країн, структурували усі ролі у три групи. Так, М.Пейн виділяє такі групи ролей соціального працівника: – терапевтичні – сприяють налагодженню процесу інтеракції і рефлексії між соціальними працівниками і клієнтами задля вирішення проблем останніх; – трансформаційні – розширюють права і можливості знедолених і пригноблених осіб та налагоджують взаємне співробітництво і навчання; – та соціального порядку – ролі, що сприяють задоволенню індивідуальних потреб клієнта в період, коли він цього потребує [9]

Л.Домінілі також виділяє три групи ролей соціального працівника: – обслуговуючі – ролі, що дозволяють покращити умови функціонування індивіда та полегшити процес його адаптації до нових умов. допомога індивіду надається відповідно до чітко визначених критері-

ів; – терапевтичні – ролі, що передбачають професійну інтервенцію у справи клієнта з метою покращення умов його функціонування; – емансипаторські – ролі, що дозволяють визначити реальний баланс сил в суспільстві і основні підходи до розподілу ресурсів [7].

Досить цікавою для нашого дослідження виявилась робота С. Асквіта, К. Кларка та Л. Ватерхауса «Роль соціального працівника у XXI столітті», у який здійснено аналіз концептуальних ролей соціального працівника [12]. До них науковці відносять такі ролі: соціальний працівник-консультант, соціальний працівник-захисник, соціальний працівник-партнер, соціальний працівник-експерт з оцінки ризику і потреб, соціальний працівник-управляючий випадком, соціальний працівник-агент соціального контролю.

Серед російських дослідників значний прорив у визначенні ролей соціальних працівників здійснила І. Зімная. Науковець виділяє 13 професійних ролей соціального працівника: «той, хто здійснює пошук клієнта», брокер, адвокат, оцінювальник, мобілізатор, вчитель, коректор поведінки, консультант, проєктант, менеджер інформації, адміністратор та практик [2].

Серед вітчизняних науковців питанням ролей соціальних працівників цікавилися М. Лукашевич, Т. Семигіна, В. Сидоров. Зокрема, М. Лукашевич і Т. Семигіна, враховуючи головні цілі практики соціальної роботи, визначені Національною асоціацією соціальних працівників США, виділили чотири групи ролей соціальних працівників в громаді (практичні, посередницькі, адміністративні та ролі пов'язані із аналізом політики та розвитком систем) [4].

В. Сидоров запропонував свою класифікацію ролей соціального працівника та структурував їх у 6 груп: практичні, посередницькі, керівні, дослідницькі, сервісні та латентні [5].

На основі узагальнення та систематизації основних ролей фахівців із соціальної роботи, запропонованих у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі, ми спробували виокремити основні ролі, які фахівці можуть виконувати на рівні ОТГ та схарактеризувати умови, за яких визначені ролі будуть ефективними. У процесі аналізу ми виділили такі основні первинні ролі:

гіда (guide). Фахівець із соціальної роботи в ОТГ у ролі гіда, опираючись на свої професійні знання і досвід, враховуючи різноманітні чинники і фактори, які сприяють або перешкоджають розвитку громади, має обрати правильний напрям, розробити стратегію становлення і розвитку як окремих членів ОТГ так і всієї ОТГ; визначити базові цілі розвитку і шляхи їх досягнення; виявити наявні та залучити потенційно необхідні ресурси для реалізації операційного та стратегічного планів розвитку громади. Ефективною умовою діяльності фахівця із соціальної роботи в ОТГ у ролі гіда є проведення регулярних зустрічей із членами громади, дискусій і диспутів на тему розвитку громади, пріоритетності цілей, чіткості та зрозумілості запропонованих ідей, розробки та реалізації проєктів.

активатора/наставника/каталізатора (enabler). Фахівець із соціальної роботи у ролі наставника пов'язана із ідентифікацією та структуруванням проблем ОТГ; роботою із тими, хто незадоволений умовами проживання, існування в громаді та надання їм допомоги у вербалізації свого невдоволення; пошуку причин виокремлених проблем та вироблені механізмів їх подолання. До умов, що полегшують роботу фахівця із соціальної роботи у ролі наставника, відносимо налагодження хороших міжособистісних контактів та налагодження, підкреслення спільних цілей.

терапевта (therapist). Фахівець із соціальної роботи в ОТГ у ролі терапевта діагностує та «лікує» громаду в цілому через роботу із формальними лідерами окре-

мих груп в ОТГ задля виокремлення основних ідей, диференціації проблем, які стратифікують ОТГ та ділять її на окремі мікрогрупи, що заважає у виробленні спільного механізму в плані розвитку ОТГ. Для ефективної роботи фахівець із соціальної роботи у ролі терапевта має: володіти знаннями про походження, історію ОТГ; розуміти звичаї, традиції; дослідити організацію влади, механізми розподілу ресурсів і залучення членів ОТГ до діяльності на користь ОТГ, ролі та систему взаємодієв у ОТГ.

вчителя соціальних вмінь (educator) або тренера (trainer). Фахівець із соціальної роботи у ролі вчителя соціальних вмінь: забезпечує передачу членам ОТГ необхідної інформації, знань, які сприятимуть розвитку громади, правильному розподілу наявних ресурсів та пошуку необхідних; консультує у разі необхідності щодо виховання дітей та догляду за ними, налагоджує комунікацію; профілактує інфекційні хвороби, злочинність, вживання психоактивних речовин тощо; формує уміння до самообслуговування людей із особливими потребами, навички із попередження і розв'язання конфліктів, ухвалення правильних рішень; вчить індивіда пристосовуватися до змінних соціальних умов, долати кризові, стресові ситуації самостійно.

брокера (broker). Фахівець із соціальної роботи у ролі брокера забезпечує індивідів, сім'ї, групи, організації, громаду доступом до ресурсів і соціальних послуг, є провайдером необхідної інформації щодо пошуку та залучення необхідних ресурсів; направляє осіб, які потребують соціальної допомоги у відповідні соціальні служби для отримання більш якісних, спеціалізованих соціальних послуг та здійснює моніторинг процесу їх надання. Задля ефективної діяльності фахівець із соціальної роботи в ОТГ у ролі брокера має: сформувати базу соціальних служб, установ й організацій державної та недержавної форм власності із переліком соціальних послуг, які вони надають; зібрати інформацію про наявні та потенційні ресурси громади та постійно її оновлювати; бути поінформованим про потреби жителів ОТГ. Досить часто у професійній діяльності фахівця із соціальної роботи роль брокера тісно переплітається із роллю кейс-менеджера (case manager).

кейс-менеджера, або фахівця управління справами клієнта (case manager). Фахівець із соціальної роботи у ролі кейс-менеджера працює спільно із клієнтом з метою задоволення індивідуальних потреб останнього через комплексне надання соціальних послуг у випадку якщо клієнт: не може самостійно вирішити своїх проблем; має розлади адаптації і є нездатним до соціального обслуговування; має комплекс соціальних, психологічних, медичних та інших проблем; має проблеми специфічного характеру і при їх вирішенні необхідна стороння допомога. До ефективних умов діяльності фахівця із соціальної роботи у ролі кейс-менеджера можна віднести: чітке планування діяльності, що передбачає розробку плану індивідуальної роботи для кожного конкретного клієнта; особиста відповідальність за виконання запланованого; створення і підтримка професійних зв'язків у сфері надання соціальних послуг та координація зусиль між усіма учасниками процесу задля надання якісних і необхідних соціальних послуг кожному конкретному клієнту; контроль, моніторинг якості та своєчасності наданих послуг відповідно до розробленого плану дій.

захисника прав та інтересів клієнта / адвоката (advocate). Фахівець з соціальної роботи відстоює права клієнта чи групи клієнтів на отримання необхідних їм ресурсів, допомагає задовольнити у законний спосіб потреби й інтереси клієнта чи групи клієнтів через налагодження взаємодії із соціальними інституціями; співпрацює із поліцією для захисту особи, яка цього

потребує; виступає позивачем у захисті прав дитини, адвокатом у захисті і відстоюванні прав клієнта, у випадку їх порушення; експерта при дослідженні ситуації, що склалася із клієнтом і захисту його прав та інтересів. Для успішної діяльності фахівець із соціальної роботи у ролі захисника прав та інтересів клієнта має бути: цілеспрямованим, безкорисливим, швидко приймати рішення і відповідальним.

посередника у вирішенні конфліктів (negotiator). Фахівець із соціальної роботи у ролі посередника працює з метою попередження виникнення різноманітних конфліктів та їх подолання. Задля чого фахівець має збирати, фільтрувати, передавати інформацію в межах різних систем клієнтів і їх оточення. До ефективних умов діяльності фахівця із соціальної роботи у ролі посередника можна віднести: об'єктивність і нейтральність; контроль за власними емоціями та готовність до вирішення конфлікту; володіння мистецтвом введення переговорів.

експерта (expert). Фахівець у ролі експерта має донести до громади необхідну інформацію, дані результатів дослідження, надати поради, підібрати методи, запропонувати джерела для пошуку ресурсів, необхідних для розвитку громади. Умовами ефективної роботи фахівця-експерта є володіння: дослідницькими навиками; інформацією про хід та результати досліджень; знаннями, вміннями і навиками із застосування форм і методів

роботи з різними категоріями клієнтів; інформацією, знаннями і вміннями із пошуку ресурсів, розробки та реалізації плану, проекту, програми; знаннями із моніторингу й оцінки якості наданих соціальних послуг, реалізованих програм і проектів.

Зазначимо, що окрім визначених нами первинних ролей фахівець із соціальної роботи виконує і вторинні ролі, які є логічним доповненням первинних. Серед них: роль менеджера (general manager / manager), організатора (organizer), ініціатора / координатора (initiator/coordinator), розробника (developer), фасилітатора (facilitator), мобілізатора ресурсів (mobiliser), лобіста (lobbyist) та дослідника (researcher).

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні **висновки**. Не зважаючи на численну різноманітність ролей фахівця із соціальної роботи, які виділені і схарактеризовані нами в результаті роботи над науковою літературою із теми дослідження, можна стверджувати, що ні у вітчизняній ні у зарубіжній теорії і практиці соціальної роботи, ні в процесі роботи соціального працівника в ОТГ не має такого випадку, коли б фахівець із соціальної роботи виконував тільки одну роль. Як правило, діяльність фахівця передбачає комбінування декількох ролей. Сама комбінація буде відрізнятися в залежності від посадових обов'язків, якими наділений фахівець із соціальної роботи в громаді, від функцій, які він реалізує в громаді та від досвіду роботи у довірених йому сфері соціальної роботи.

Список використаної літератури

1. Енциклопедія соціальної роботи. В 3 т. Т.3.: пер. с англ. – М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1993-1994. – 446 с.
2. Зимняя И. А. Профессиональные роли и функции социального работника (общин проблемы подготовки специалиста) / И. А. Зимняя // Российск. ж. социальной работы. – 1995. – No1. – С. 79 – 82.
3. Методичні рекомендації щодо виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=186204&cat_id=107177 – Загол. з екрану. – Мова укр.
4. Семигіна Т.В. Соціальна робота (теорія і практика): навчальний посібник / Лукашевич М.П., Семигіна Т.В. – К.: ШК ДСЗУ, 2007. – 341 с.
5. Сидоров В.Н. Деятельность социального работника: роли, функции и умения / В.Н. Сидоров. – М.: СТИ МГУС, 2000. – 90 с.
6. Barker R.L. The social work dictionary / R. L. Barker. –Washington, DC: NASW Press. – 1995. – 3rd ed.
7. Dominelli L. Introducing Social Work / L. Dominelli. – Polity Press, Cambridge. – 2009. – Pp.12-14.
8. Mackay T. 'A who doing a what?': identity, practice and social work education. Journal of Social Work [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1177/1468017314549537> – Загол. з екрану. – Мова англ.
9. Payne M. Modern Social Work Theory / M. Payne. – Palgrave Macmillan, Basingstoke. – 2005a. – 3rd ed. – Pp. 8-9.
10. Staniforth B. Still doing what we do: defining social work in the 21st century / Staniforth B., Fouché C. – Journal of Social Work, 2011, 2. – Pp. 191-208.
11. The Roles of a Social Worker. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.scribd.com/doc/7852257/The-Roles-of-a-Social-Worker – Загол. з екрану. – Мова англ.
12. The Role of the Social Worker in the 21st Century [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gov.scot/resource/doc/47121/0020821.pdf – Загол. з екрану. – Мова англ.
13. Yessian, M. R. Generalists in human-service systems: Their problems and prospects. / Yessian M. R., Broskowski A. – Prentice Hall 1983. – p. 184
14. Zastrow, C. Understanding human behavior and the social environment / Zastrow C., Kirst-Ashman K. – Brooks/Cole--Thomson Learning, 2004. – 647 p.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2017 р.

Слозанская Анна

кандидат педагогических наук, доцент
доцент кафедры социальной педагогики и социальной работы
докторант кафедры педагогики и менеджмента образования
Тернопольский национальный педагогический университет
имени Владимира Гнатюка, Тернополь, Украина

РОЛИ СОЦІАЛЬНОГО РАБОТНИКА В ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОБЩИНЕ

Статья посвящена анализу основных подходов к определению понятия «роль»; освещению ролевого репертуара специалистов по социальной работе в трудах отечественных и зарубежных исследователей; определению и классификации ролей специалистов по социальной работе в общине. В контексте анализа основных подходов к определению ролей специалистов по социальной работе, предложенных в зарубежной и отечественной научной литературе, выделены роли, которые специалисты реализуют на уровне объединенной территориальной общины и схарактеризованы условия, при которых определённые роли

будут ефективними.

Ключевые слова: специалисты по социальной работе, социальные работники, профессиональные роли специалистов по социальной работе, профессиональные роли специалистов по социальной работе в объединенной территориальной общине.

Slozanska Anna

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Associate Professor
Department of Social Education and Social Work

Doctoral student of Pedagogy and Education Management Department
Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine

ROLE OF SOCIAL WORKER IN LOCAL COMMUNITIES

The article deals with the analysis of the main roles of the social workers at the level of united local communities. To summarize we pointed out the conclusion that despite the numerous variety of roles of social worker it can be argued that neither in domestic nor in foreign theory or practice of social work there is a situation while social worker play only one role. Typically, professional activity of social worker involves combining multiple roles. The same happens in united local communities. The very combination of social worker roles will vary depending on the duties, which has the social worker in the community, functions that he implements on the community level and from experience he has in certain sphere of social work.

Key words: specialists in social work, social workers, professional roles of specialists in social work, professional roles of specialists in social work in the united territorial community.